

APIE VERTYBES ATEITIES IŠŠŪKIŲ PERSPEKTYVOJE

Knygos recenzija

Bronislovas Kuzmickas. *Vertybės kultūrų kontekstuose*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, 186 p.

Povilas Aleksandravičius

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Filosofijos ir humanistikos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4628
Elektroninis paštas povilasal@mruni.eu

Pateikta 2014 m. kovo 3 d., parengta spausdinti 2014 m. balandžio 25 d.

doi:10.13165/SMS-14-6-1-12

Nūdienos Vakarų civilizacijoje yra susiformavę mažiausiai du neišspręstų problemų židiniai. Pirmasis iš jų – tai technologinio mąstymo nesugebėjimas išvesti iš tam tikrų socialinio ir individualaus gyvenimo akligatvių, į kuriuos šis mąstymas vakarietį ir įstūmė. Politinėje plotmėje tokią situaciją, iš kurios dar nėra rasta išeities, sudaro demokratijos virtimas demagogija, ekonominėje – visuomenės vartotojiškumo logika, įstumianti į vis aštresnes krizes, ekologinėje – nepajėgumas imtis pakankamai efektyvių priemonių, mažinančių gamtos užterštumą, pagaliau psichologinėje – diskomfortas, kurį lemia autentiško dvasinio gyvenimo nuvertinimas. Kitą problemų sankaupą sudaro bręstanti civilizacijų šoko situacija, apie kurią prieš du dešimtmečius ėmė kalbėti amerikiečių filosofas S. P. Huntingtonas ir kuri šiandien lemia konfliktinio pobūdžio daugiakultūriškumo būseną ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygmenimis. Tas pats technologinis mąstymas, tiek konservatyvaus nacionalistinio užda-

rumo forma, tiek postmodernaus libertaristinio individualizmo versija, trukdo rasti tokią skirtingų kultūrų bendro gyvenimo modelį, kuris jų santykius pacifikuotų ar net paverstų bendros kūrybos varikliu. Nesugebėjimas spręsti susikaupusias problemas vyraus tol, kol vakarietis nepakeis savo mąstymo būdo, savo santykio su pasauliu ir pačia būtimi.

Neseniai pasirodžiusi profesoriaus Bronislovo Kuzmicko knyga *Vertybės kultūrų kontekstuose* – tai tarsi ruošimasis ateičiai, naujos ir vakariečiui būtinos mąstymo paradigmos kontūrų braižymas. Šioje knygoje žmogaus mąstymo būdas yra aiškinaamas B. Kuzmickui artimoje aksiologinėje plotmėje, per vertybių, kaip sąmonės nuostatų, kategoriją. Vertybinio mąstymo dinamika tiksliai atspindi žmogaus santykio su savo paties ir kito būtimi vyksmą, todėl jos analizė suteikia konceptuales įrankius gvildinti visų žmogaus problemų susidarymo ir jų sprendimo būdus. Tiesa, B. Kuzmickas nepateikia sistemiskai vieningo naujosios mąstymo paradigmos išdėstymo – šiame veikle tokio tikslo autorius nekelia. Sudarytas iš per paskutinius penkiolika metų parašytų straipsnių, kurių daugelis buvo iš esmės atnaujinti, šis teorinis sintetinis mokslo darbas išryškina būtent tas sąvokas, pristato tuos autorius ir iš jų kylančias mąstymo kryptis, kurios sudaro reikiamus įrankius vakariečio mąstymo transformacijai įvykti. Ypatingas knygos nuopelnas – puikus sudėtingų mąstymo sąvokų ir tradicijų pritaikymas Lietuvos skaitytojui ne tik iš filosofinės-mokslinės, bet ir iš daug platesnės intelektualiniu, kultūriniu, politiniu gyvenimu besidominčios auditorijos. Lietuvai ši knyga aktuali ir tuo, kad, iš vienos pusės, skaitytojas yra supažindinamas su iki tol mūsų šalyje nenagrinėtais autoriais, o iš kitos – yra parodomos kai kurių Vakarų minties tradicijų sąsajos ir paralelės su žymiais lietuviškosios filosofinės tradicijos atstovais. Graži, aiški, paprasta autoriaus kalba nesupaprastina, bet atveria gelmę, į kurią skaitytojas yra kviečiamas panirti tiek, kiek pats panorės, – knygoje taikomas aiškinamasis metodas leidžia atlikti ir pirminę fundamentalią pažintį su vertybių filosofija, ir kur kas gilesnę jos analizę, atveriančią itin svarbias mąstymo perspektyvas.

Knygą sudaro dvi dalys, atliepančios į du minėtus probleminius Vakarų mąstymo židinius. Pirmoji dalis, pavadinta *Įvairūs vertybių pavidalai*, yra ne tik puikus įvadas į aksiologiją, bet ir aktualiausių dabarties Vakarų mąstyseną ir gyvenseną ištikusių problemų analizė bei išeities perspektyvų įžvalga. Skyriuose *Vertinimai ir vertybės* bei *Vertinimas, privalomybė, norma* autorius pristato savo paties fundamentalią teorinį požiūrį į vertybių sąvoką ir jos vedinius – vertinimo kategoriją, privalomybės, normos, laisvės, vertybių hierarchijos struktūras. Kitas skyrius, pavadintas *Dabartis – patirtys ir vertybės*, atveria ypač vertingą Lietuvos skaitytojui mąstymo perspektyvą: tai – fundamentalią teorinių vertybių filosofijos įžvalgų pritaikymas, kartais atpažinimas, lietuviškosios visuomenės gyvenimo vyksme po 1990 metų. Šis vyksmas – kupinas vertybinių siekių ir sunkių problemų, paradoksalus, konfliktiškas, viltingas; tai – sudėtingas perėjimo vyksmas, kurį B. Kuzmickas tiria pasitelkdamas vokiečių mąstytojo R. Dahrendorfo pasiūlytą *tranzitologijos* terminą. Turime atkreipti dėmesį į šiame termine užfiksuotą *trans*, transcendencijos judesį, kuris sudaro europinio mąstymo esmę, pačios Europos sąvokos autentiškumą. Kur krypsta europiečio mąs-

tymas? Kokias ribas kerta ir kokių horizontų siekia jo transcenduojantis judesys? Taip būtų galima suformuluoti pagrindinį knygos klausimą, nuolat įsisukantį ir į lietuviškosios savimonės analizes. Pastarosios europietiškoji dimensija autoriui nekelia abejonių, todėl lietuviškumo tyrimai vertybiniu požiūriu yra atliekami europiniame kontekste, ieškant natūralaus ir dvikrypčio „perėjimo“ Europa-Lietuva. Europos ir Lietuvos tapatybių sąveika: ar rastume aktualesnį klausimą šiandienos Lietuvoje?

Kiti šeši pirmosios knygos dalies skyriai formuoja įdomų triptiką: du skyriai, skirti sakraliajam vertybiškumui, du – tautiškajam, yra įvelkami į probleminį europietiškojo / lietuviškojo mąstymo kontekstą, aprašomą taip pat dviejuose skyriuose, nagrinėjančiuose ribų, beribiškumo, priklausomybių, nihilizmo tematikas. Skyriuje *Fenomenologinė (kriščiioniškoji) vertybių filosofija* yra pristatomi du Vakarų Europoje plačiai žinomi, tačiau Lietuvoje beveik nenagrinėti autoriai – Dietrichas von Hildebrandas ir Edith Stein. Šis skyrius – ypač aktualus filosofijos ir teologijos santykio apmąstymui, kurio trūkumas mūsų šalyje vis dar skaudžiai jaučiamas. Konstatavus europinei mąstysenai kaip tokiai, šis santykis Vakaruose ir vėl ryškėja, bręstant naujajai, technologinį primatą atmetančiai, mąstymo paradigmai, todėl B. Kuzmicko įžvalgos kreipia skaitytoją į laisvinančią, dvasinę Europos ir Lietuvos ateitį. Viena tokių įžvalgų – Hildebrando „dvasinio sąlyčio“ (*geistige Berührung*) interpretacija, kurioje galime atrasti žmogaus kaip atviros substancijos struktūrą, kitaip tariant – žmogaus kaip asmens, Europos antropologijos šerdį. Nėra abejonių, kad būtent per tokias įžvalgas, kurias reikšmingai papildė kai kurių Heideggerio, Bergsono minčių nuorodos, sistemingai nusėjančios visą knygą, veriasi dabartinį Vakarų mąstymą iš-tikusią problemų sprendimo keliai. Pradedant šiais keliais eiti, būtina aiškiai ir giliai įvertinti sekuliarizacijos procesą – ne vienpusiškais smerkimo ar aukštinimo prasmėmis, prie kurių populiarioji istoriografija yra mus per daug pripratinusi, bet iš esmės, atpažįstant autentišką ir gilųjį sekuliarizacijos veidą, nukreiptą į jau minėto naujo, mažiau techninio, labiau dvasinio mąstymo atsiradimą. Tokį vertinimą B. Kuzmickas atlieka skyriuje *Apie sekuliarumą ir sakralumą vertybių kaitos požiūriu*, remdamasis A. Maceinos, bet taip pat pasaulyje klasika tapusiais, tačiau mūsųose vėlgė nezinomų autorių – René Girardo ir Claud'eo Geffré – darbais.

Kituos dviejuose skyriuose analizuojama tautinio tapatumo problema. Abiejuose (*Tautiškumas: duotis ir vertybė* bei *Filosofinė tautinio tapatumo refleksija*) analizė apima ir bendrąją tautiškumo tematiką, ir konkrečią lietuviškumo plotmę. Autoriaus mąstymo aktualumas čia pasirodo itin ryškiai: visi jaučiame tam tikrą įtampą tarp uždaro tautos koncepcijos ir postmoderniosios tautų ir tautinių kultūrų vizijos – B. Kuzmickas puikiai nagrinėja šią problemą, derindamas tautinio savitiksliškumo ir savikritiškumo kategorijas. Identifikuodami tam tikras žmogiškosios būties konstantas, pasireiškiančias kaip vertybinis tautiškumas, šie skyriai sudaro preambulę antrajai knygos daliai, nagrinėšančiai skirtingų kultūrų dialogo galimybes. Šioje perspektyvoje itin reikšmingai atrodo B. Kuzmicko atgaivinama nuoroda į Vydūną, šiandien nepelnytai primirštamą autorių, kuris savo asmeniu įrodė nepriekaištingą skirtingų tapatybių (lietuviškosios ir Rytų) simbiozę. Čia gyvai atsiskleidžia fundamentali tiesa,

suteikianti raktą į civilizacijų santykių taiką: kito integracija į savąją tapatybę gali ne pastarąją nureikšminti, bet, atskleisdama iki tol nenujaučiamas joje glūdinčias galiomybes, ją iš esmės praturtinti.

Tradicinės ar novatoriškos, sakralumo ar tautiško lygmenyse, žmogiškosios būties vertybės susiduria su ribų problema. Ribos uždaro. Tačiau beribė būseną gali privesti prie išskydimo. B. Kuzmickas gvildena sudėtingą ribų problemą dviejuose paskutiniuose pirmosios knygos dalies skyriuose – *Ribos, beribiškumas, priklausomybės ir Destruktyvūs nihilizmo pavidalai*. Tai – fundamentali, nuo Anaksimandro ir Parmenido iki Wittgensteino ir Jasperso nusidriekianti meditacija, išryškinanti pavojingą Vakarų, taip pat ir Lietuvos, mąstysenos užbaigą priklausomybėje nuo technikos. Tačiau destruktivus beribiškumas, kurį autorius analizuoja kaip įvairiais pavidalais pasireiškiantį nihilizmą – nuo sunkaus ir dviprasmio Nietzsche'ės skelbiamo vertybių neigimo iki pigaus postliberalistinio populizmo, neturi vesti į rezignaciją. Sunkumas gali atverti naujas galimybes – naujo mąstymo perspektyvą, kurią, remdamasis A. Greimo įžvalgomis, autorius skelbia kaip galbūt jau ir prasidedančią. Pirmoji knygos dalis baigiasi šiais viltingais žodžiais. O kokia yra toji nauja mąstymo perspektyva? Tai – į dvasinį, o ne į techninį judesį orientuota mąstysena. Šioje perspektyvoje pasirodo ir taikių, kūrybingų civilizacijų tarpusavio santykių formulė, kurios kontūrus B. Kuzmickas braižo antroje knygos dalyje, pavadintoje *Vertybės kultūrų sandūrose*.

Antrąją dalį sudaro keturi skyriai, kurių pirmasis – bendrojo ir metodologinio pobūdžio – vadinasi *Daugiakultūriškumas – vertybės ir tapatumai*. Jį būtina perskaityti kiekvienam žmogui, kuris ne tik teoriškai kelia kultūrų sugyvenimo klausimą, bet ir egzistenciškai jį patiria savo kasdienio gyvenimo aplinkoje. Šio klausimo aktualumas pasaulyje abejonių nekelia, artimiausiu metu jis aštrės ir Lietuvoje. B. Kuzmickas aptaria įvairius, konfliktiškus ir taikius, daugiakultūriškumo pavidalus, ieškodamas jų susidarymo priežasčių ir autentiško kultūrų tarpusavio santykių rakto. Šios paieškos autorių atveda į nepaprastai įdomų dviejų konkrečių, pačių įtakingiausių civilizacijų – Vakarų krikščioniškosios ir Rytų budistiškosios – dialogą, kuriam skirti trys paskutiniai knygos skyriai: *Vakarų ir Rytų kultūrų sąveika, Rytų filosofijos ir religijos recepcija Vakarų krikščionybėje, Žmogaus samprata krikščionybėje ir budizme*. Remiantis H. de Lubaco, H. Kūngo tyrimais ir H. Bergsono bei kitų Vakarų mąstytojų mintimis, iš vienos pusės, ir T. D. Suzuki, Radhakrišnano įžvalgomis iš kitos, B. Kuzmickui pavyksta pasiekti turbūt patį vertingiausią knygos tikslą – parodyti, kaip vienos civilizacijos esminės tiesos egzistenciškai žadina, tarsi iš vidaus ugdo kitos civilizacijos esmines tiesas, nepaisant teorinių šių tiesų skirtumų! Tokia ypatinga jungtis, ko gero, atlieka svarbiausią naujosios mąstymo paradigmos gimdymo darbą Vakaruose ir Rytuose ir realiai išsprendžia civilizacijų šoko problemą. Tai – pavyzdinė jungtis, kurią realizuoti prašosi visos pasaulio kultūros, tuo ne tik neiškrisdamos į lėkšto sinkretizmo tinklus, bet atgaivindamos žmogaus sielą, jo virškonceptinį žmogiškumą, jo tapatumo esmę.